

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 09.12.2022

Makale Kabul Tarihi: 14.12.2022

Osmanlı-Safevi Kısılcacında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah'a Gidelim

Aziz ALTI*

Öz

Prof. Dr. Sadullah Gülten tarafından kaleme alınan "Osmanlı-Safevi Kısılcacında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah'a Gidelim" adlı eser 2022 yılında yayımlanmıştır. 4 bölümden oluşan kitapta Safevi tarikatının faaliyetleri, devletleşme süreci, Osmanlı Devleti'nin Kızılbaşlara karşı tutumu, Türkmen cemaatlerin durumları gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca kitapta, daha önce Kızılbaşlar hakkında çalışmada bulunmuş araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş ve bu görüşlere eleştirel bir yaklaşım gösterilerek, Kızılbaş meselesi hakkında yeni tezler ortaya konulmuştur. Bu çalışmada kitap genel hatlarıyla okuyuculara tanıtılmaya çalışılmıştır.

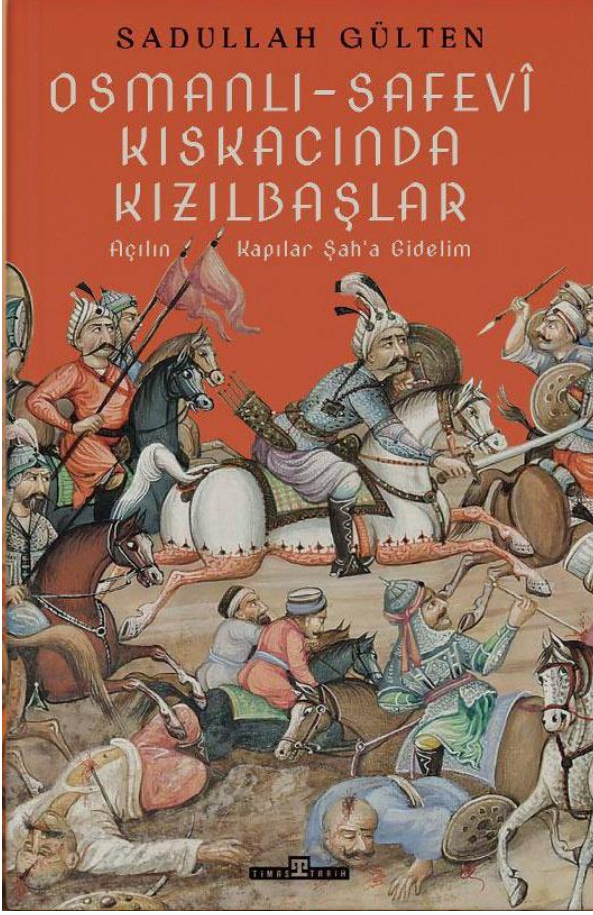
Anahtar Kelimeler: Kızılbaş, Safevi Tarikatı ve Devleti, Osmanlı Devleti, Türkmenler.

Qizilbashes in the Ottoman-Safavid Clamp, Open Doors Let's Go to the Shah**Abstract**

The work titled "Qizilbashes in the Ottoman-Safavid Clamp, Open Doors Let's Go to the Shah", written by Prof. Dr. Sadullah Gülten, was published in 2022. In the book, which consists of 4 chapters, subjects such as the activities of the Safavid order, the process of statehood, the attitude of the Ottoman Empire towards the Qizilbash, and the situation of the Qizilbash Turkmen communities are discussed. In addition, the book includes the views of researchers who have worked on the Qizilbash before, and by showing a critical approach to these views, new theses on the Qizilbash issue are put forward. In this study, the book was tried to be introduced to the readers in general terms.

Keywords: Qizilbash, Safavid Order and State, Ottoman Empire, Turkmens.

* Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, azizalti@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-5009-9438.

13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında Erdebil’de kurulan Safevi tarikatı, ilerleyen yıllarda şeyhlerinin gösterdikleri gayretler neticesinde İran, Azerbaycan ve Anadolu’daki Türkmenler üzerinde etkili olmayı başarmıştır. Tarikat’ın Şeyh Cüneyt döneminde esas misyonunun yanında siyasi gaye taşıyan girişimlerde bulunması, başta Osmanlı Devleti olmak üzere bölgedeki diğer siyasi teşekküllerin de dikkatini celbetmiştir. Şeyh Haydar tarafından tarikatın müritlerine 12 imamı simgeleyen on iki dilimli kırmızı taç (başlık) giydirilmiştir. Böylece tarikat mensuplarına “Kızılbaş” ismi verilmiştir ki bu adlandırma günümüze kadar kullanıla gelmiştir. Şah İsmail döneminde ise şeyhlikten şahlığa geçilerek Şeyh Cüneyt zamanında başlatılan siyasi girişimler nihayete erişmiştir.

Prof. Dr. Sadullah Gülten tarafından kaleme alınan “Osmanlı-Safevi Kıskaçında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah’a Gidelim” adlı eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yukarıda da kısmen izah edilmeye çalışılan tarikatın şahlığa kadar geçen serüveni incelenmiştir. İkinci bölümde, Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasında tercihte bulunan Türkmen aşiretlerinin durumu ve teşkilatlanması ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Safevi Devleti’nin kuruluş sürecinde Kızılbaşların durumu ile 16. yüzyıl başlarında meydana gelen Kızılbaş isyanları ve Türkmen boylarına değinilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde ise Çaldıran Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Kızılbaşlara karşı izlediği politika üzerinde durulmuştur.

Gülten, geniş bir kaynak yelpazesi çerçevesinde yazdığı bu eserinde yer yer konuyla bağlantılı olarak farklı yüzyıllara atıfta bulunsa da temel olarak 16. yüzyılda Kızılbaşlar üzerinde durmuştur. Literatürün derinlemesine incelendiği bu eserde yazar, kendisinden önce Kızılbaşlar hakkında çeşitli hükümlere varan araştırmacıların görüşlerine eleştirel bir yaklaşım sergilemiş, onların çalışmalarındaki tezlerinin aksine yeni değerlendirmeler ortaya koymuştur. Araştırmacılar tarafından daha önce ortaya konulan bu tezler kısaca şunlardır: Faruk Sümer,

Safevi Devleti'ni kuran unsurların önemli bir kısmını Anadolu'dan İran'a göç eden Türkmenlerin oluşturduğunu öne sürer. Sümer kadar keskin olmasa da Walther Hinz ve Adel Allouche de buna paralel düşünmektedir. Gülten, bu araştırmacıların Suriye, Azerbaycan ve İran'daki Türkmen gruplarını göz ardı ederek Safevi Devleti'nin kuruluşunda yalnızca Anadolu Türkmenlerine odaklanmanın doğru olmayacağını öne sürmüştür. Ayrıca Rudi Paul Lindner ve Rıza Yıldırım ise Kızılbaşlığın doğuşunu ve Türkmenlerin Safevilere meylini Osmanlı Devleti'nin iktisadi, sosyal, hukuki kaygılarla göçerler üzerindeki baskı politikasına bağlamışlardır. Bu görüşe de katılmayan yazar, bilakis göçerlerin Osmanlı Devleti'nin asli unsurlarının başında geldiğini ve devletin bu topluluğu korumak adına kanunlar yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Teke bölgesindeki Türkmenler hariç olmak üzere Anadolu'daki diğer Türkmen gruplarının nüfuslarının 16. yüzyılda azalmak bir yana artış gösterdiğini vurgulamıştır (s. 16-17). Bu yeni değerlendirmeler aynı zamanda eserin özgünlüğünü ortaya koyacak veriler olmuştur.

Osmanlı Devleti, Şeyh Cüneyt'e kadar Erdebil'e her yıl düzenli olarak "çerağ akçesi" adı altında hediyeler gönderiyordu. Ancak Şeyh Cüneyt'in devlet kurma düşüncesinin Osmanlı Devleti tarafından fark edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin tarikata karşı tutumunda değişikliğe gidilmiştir. Buna rağmen Şeyh Cüneyt yerinde durmak bir yana dört bir tarafı dolaşarak Türkmenler arasında kendisine taraftar toplamayı başarmıştır. Hatta siyasi faaliyetlerini bir adım daha ileriye götürerek Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kuşatmıştır. Şeyh Cüneyt'in tüm bu faaliyetleri tarikatın mürit sayısını bir hayli arttırmıştır (s. 25-32). Şeyh Cüneyt'ten sonra Şeyh Haydar, Şeyh Haydar'dan sonra ise İsmail tarikatın başına geçmiştir. Eserde, 5-6 yaşlarında çocuk olan İsmail'in öldürülme tehlikesine karşı müritleri tarafından nasıl kaçırıldığını ve korunduğu serüveni işlenmiş, 12-13 yaşlarına geldiğinde müritlerinin desteğiyle huruç ederek şahırlığını ilan ettiği vurgulanmıştır. Böylece Şah İsmail, farklı kimlikleri bünyesinde barındıran karizmatik bir hüviyete bürünmüştü. O, Safevi tarikatının lideri ve şeyhi sıfatıyla "mürşid-i kamil" idi. 12 İmam'a mensubiyetinden dolayı peygamber soyundan gelen birisiydi. Ayrıca İran devlet anlayışında hükümdarlar Allah'ın yeryüzündeki gölgesi idi. İşte tüm bu özellikler Şah İsmail'de zuhur etmişti.

Yazar ikinci bölümde, Türkmen aşiretleri üzerinde durmuş, Yıldırım ve Linder'in savlarını çürütecek ayakları yere basan değerlendirmeler de bulunmuştur. Onların Osmanlı baskısından kaçan Türkmen aşiretlerinin Safevileri kurduğu tezine karşın, Şeyh Cüneyt'in 1447 yılındaki siyasi emellerini taşıyan girişimden başlayarak 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ki zaman diliminde Dulkadir, Bozok, Bozulus, Yeni-İl, Varsak ve Halep Türkmenlerinin Osmanlı

hakimiyetine girmediğini vurgulamıştır. Böylece Yıldırım ve Linder'in görüşlerinin gerçekçi olmayacağı üzerinde durmuştur. Yine bu bölümde Türkmen gruplarının varlıkları ve etkinlik alanlarına yönelik sayısal bilgiler verilerek, Türkmenlerin insan potansiyeli açısından güçlerinin zihinlerde canlanmasına katkı sunmuştur (s. 51-80).

Safevi Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan ve Safevi tarikatına mensup kişiler, Osmanlı Devleti algısında artık sıradan bir mürit olmamışlar, onlar düşman bir devlete tabii olan guruh olarak yer edinmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin onlara karşı izlediği politikada değişikliğe gitmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti Kızılbaş takibatına başlayarak, onları tespit etmeye çalışmış, durumlarına göre cezalandırmıştır. Anadolu'da Şah Kulu ve Nur Ali Halife gibi kişilerin öncülüğünde çıkan isyanlar ise Osmanlı Devleti'ni epey meşgul etmiştir. Bu isyanlar esnasında halk yerinden göç etmek zorunda kalmış ve birçok yer harap olmuştur (s.90-106).

Yazar, "Kızılbaş'a Meyledenler" başlığı altında Rumlu, Çepni, Karamanlı, Turgutlu, Varsak, Tekeli, Dulkadirli/Bozok, Bayburtlu, Şamlu/Ustaclu Türkmenlerinin durumlarına, etki sahasına, Safevilere destek verip vermediklerine değinmiştir. Yazar, isyanlarla birlikte yerlerinden göç eden kişileri yalnızca Safevilere meyledenler olarak görmenin yanlış olacağını, zorunlu göçün aynı zamanda isyancıların önünden kaçan ve başka bir yere giden kişiler olarak da kabul edilmelerinin gerekliliği üzerinde durmuştur ki bu gayet makuldür. Osmanlı Devleti, hakimiyetine aldığı Türkmen cemaatlerini, liderlerine belirli mansıplar vererek onları kontrol altında tutmayı amaçlamıştır (s. 106-159).

Yazar son bölümde Çaldıran Savaşı'na ve Kızılbaşların katledildiği iddialarına değinmiştir. Yazar, 40.000 Kızılbaş'ın öldürülme meselesinde rakamın ve kaynakların güvenilir olmadığı yönünde görüş bildirmektedir. Ona göre bu rakamı veren İdris-i Bitlisi'nin dışında onun verilerini mukayese edebilecek çağdaş kaynaklarda bu bilginin yer almaması ve yine bu rakamın arşiv vesikalarıyla desteklenememesinden ötürü 40.000 kişinin öldürülmediğini vurgulamıştır. 40.000 sayısının ise İdris-i Bitlisi'nin mübalağalı anlatımından ortaya çıktığını belirtmiştir. Öte yandan yazar dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda 40.000 kişinin tespit edilip, yakalanıp öldürülmelerinin pek de mümkün olmayacağı üzerinde durmuştur (s. 161-189).

Katliam yapılmasa da Kızılbaşlara yönelik sert bir politika izlendiğini ifade eden yazar, bu davranışa maruz kalan Kızılbaşların toplumsal hayatın dışına itilerek kapalı bir toplum haline geldiğini vurgulamıştır. Bu durum, uzun tarihsel süreçte Sünni ve Kızılbaşların

birbirlerini tanımalarına mani olmakla birlikte bundan kaynaklı olarak birbirlerine karşı ön yargıyla bakmalarına yol açmıştır. Bu ön yargı maalesef günümüze kadar gelmiştir. Aleviliği; İslamiyet’i Eski Türk inançlarıyla yorumlanmış bir Türkmen dindarlığı olarak tanımlayan yazar, Alevileri ülkemizin asli unsuru olarak niteleyerek kucaklayıcı, kapsayıcı bir tavır sergilemiştir.

Kitabın künyesi:

- 1.Kitabın Adı: *Osmanlı-Safevi Kısılcacında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah’a Gidelim*
- 2.Kitabın Yazarı: Sadullah Gülten
- 3.Kitabın Türü: Araştırma-İnceleme
- 4.Kitabın Yayınevi: Timaş
- 5.Kitabın Basım Yeri: İstanbul
- 6.Kitabın Basım Yılı: 2022
- 7.Kitabın Baskısı: 1. Baskı
- 8.Kitabın Sayfa Sayısı: 222
- 9.Kitabın Sayfa Yapısı: Kitap Kâğıdı
10. Kitabın Özgün Dili: Türkçe

Kitabın yazarı hakkında kısaca bilgi: Prof. Dr. Sadullah Gülten, 1978 yılında Yozgat’ın Çayıralan ilçesinde doğdu. Üniversiteye kadar olan öğrenimini Çayıralan’da tamamladı. 2001 yılında Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. Aynı üniversitede yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü’ne 2009 yılında Yardımcı Doçent, 2014 yılında Doçent, 2019’da ise Profesör olarak atandı. Halen Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü’nde çalışan yazarın Türklerin Ali’si, Atayurttan Anayurda Yörükler, Bozok Türkmenleri, Heterodoks Dervişler ve Aleviler isimli kitapları ve farklı konularda birçok makalesi bulunmaktadır.

Kitabın içeriği hakkında bilgi: Kitap 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Safevi tarikatının devletleşme sürecinde şeyhlerinin faaliyetleri ile devleti kuran Şah İsmail’in meşruiyetinin kaynaklarına değinilmiştir. İkinci bölümde daha önce araştırmacılar tarafından Kızılbaşlığın doğuşunun “Osmanlı’nın göçer düşmanlığı üzerinden okunamayacağı, bu iddianın aksine Osmanlı hakimiyeti dışında kalmış olan değişik coğrafyalardaki konar-göçerlerin dikkate alınması üzerinde durmuştur. Üçüncü bölümde Osmanlı Devleti’nin Safevilere karşı

aldığı önlemlerden, Anadolu’da çıkan isyanlardan ve özellikle Safevilere destek veren Türkmenler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Dördüncü bölüm olan son bölümde ise Çaldıran savaşı öncesi ve sonrasında Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş takibatına değinilmiştir.

Okur yorumu: Çalışmasında hem arşiv vesikalarını hem de güncel yayınları derinlemesine inceleyerek metnine işleyen yazar, akıcı üslubu sayesinde her yönüyle zengin bir eser ortaya koymayı başarmıştır. Ele aldığı konunun günümüz toplumuna tesir eder olması ise çalışmaya ayrı bir ehemmiyet katmıştır. Kitabı daha önce konuyla alakalı yapılmış çalışmalardan ayıran ve özgün kılan en önemli nokta ise Safeviler ve Kızılbaşlara yönelik kabul görmüş olan birçok değerlendirmenin aksi yönünde, farklı savların ileri sürülmüş olmuştur. Ayakları sağlam temellere basan bu yeni görüşler muhakkak ki kısa zamanda konuyla alakalı yeni çalışmalara kapı aralayacaktır. Yazarın sonuç kısmındaki “Aleviler bu ülkenin asli unsurlarıdır” ifadesi ise yazarın ne denli bir “Gönül Eri” olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın, genel olarak Alevilik-Bektaşilik konularına ilgi duyan okurlar ile akademik anlamda gayret gösterenlere faydalı olacağı açıktır.

Kaynakça: Gülten, S. (2022). *Osmanlı-Safevi Kıskaçında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah’a Gidelim*. İstanbul: Timaş Yayınları.